

**PARCURSURILE INTELECTUALE ALE UNEI
TRADUCERI: „MANUALUL” LUI EPICTET ÎN TRADUCEREA
NEOGREACĂ REALIZATĂ DE DIMITRIOS N. DARVARIS (1799)¹**

**THE INTELLECTUAL PATHS OF A TRANSLATION:
EPICTETUS’ „HANDBOOK” IN THE MODERN GREEK
TRANSLATION BY DIMITRIOS N. DARVARIS (1799)**

Andreea Ștefan*

Abstract

In this paper I examine the intellectual paths that led Dimitrios N. Darvaris (1757-1823), a Greek language scholar settled in Wien, to the translation from Ancient Greek into Modern Greek of an influential stoic text, the „Handbook” of Epictetus (cca 50 - cca 120 p. Chr.). Aspects as the reception of ancient texts from different traditions and the idea of democratizing the access to classical writings come into focus.

Keywords: translation, stoicism, reception studies, Epictetus, Early Modern Central Europe, orthodox community.

În 1799, Dimitrios Darvaris, savant elenofon din Kleisoura, oraș în vestul Macedoniei, atunci parte a Imperiului Otoman, publică, pe cheltuiala fraților săi, o cărticică de aproximativ 265 de pagini (numerotarea se oprește la 236) reunind două texte antice consacrate, „Tabloul” atribuit lui Cebes din Teba și „Manualul” lui Epictet. Ambele texte sunt precedate de prefete în care traducătorul-editor însoțește elogiul meritelor educaționale ale lucrărilor alese cu avertizarea, adresată cititorului, împotriva mesajului lor potențial subversiv. Dintre lucrări, cea a lui Epictet pare să îi provoace cele mai multe temeri. În paginile care urmează aduc în discuție motivul acestei îngrijorări. Analizez textele selectate, concentrându-mi atenția asupra „Manualului”. Mă interesează transmiterea acestuia, încărcată de semnificații, până în epoca modernă. Încerc să descopăr parcursurile intelectuale prin care Darvaris a intrat în contact cu acest text. Mă aplec asupra obiectivelor pe care Darvaris le-a avut în vedere cu acest volum și, de asemenea, examinez

---

¹ Pentru documentarea acestui articol am beneficiat de sprijinul Asociației Culturale Protagoras.

* Muzeograf, Secția Istorie, Compartimentul Istoria Românilor din afara granițelor, doctor în filologie, e-mail andreea_stefan12@yahoo.co.uk

motivele pentru care a considerat necesar să fie precaut și să orienteze lectura într-o anumită direcție, cea considerată a fi bună.

Încep această investigație cu Darvaris, întrebându-mă cum un savant elenofon a intrat în contact cu cele două lucrări. Problema nu este lipsită de interes, deoarece este vorba despre lucrări scrise în greaca veche din perioada romană, la jumătatea distanței dintre greaca literară clasică și limba modernă, fază lingvistică numită în mod convențional *koine* romană² și care, în secolul al XVIII-lea, a fost obiect de studiu atât în cercurile ortodoxe grecești din Imperiu, cât și în Occident. Prin urmare, problema se conturează pe două niveluri conexe: învățarea limbii și studierea conținutului filosofic al textului. În plan spațial, în secolul al XVIII-lea, un supus din părțile europene ale Imperiului Otoman se putea familiariza cu limba greacă veche, și, totodată, cu lucrările scrise în această limbă, pe două căi, corespunzând fiecare uneia dintre cele două tradiții educaționale la acea dată încă foarte individualizabile: universitățile din Europa și școlile grecești ale Imperiului.

Ajunși în acest punct, ar fi indicat să ne oprim asupra lui Darvaris și să examinăm momentele relevante ale parcursului său biografic. Puținele date cunoscute despre el au fost colectate încă din timpul vieții³ și completate constant de contribuții succesive⁴, astfel încât acum dispunem de o imagine de ansamblu. Dimitrios Darvaris s-a născut în 1757 într-un mic oraș provincial din vestul Macedoniei, în Imperiul Otoman. Orașul, Kleisoura sau Vlahokleisoura, era locuit de o populație preponderent vlahă, ai cărei locuitori se ocupau, în cea mai mare parte, cu comerțul. Acesta a fost și cazul familiei Darvaris. Este destul de posibil ca

---

² Henri Tonnet, *Histoire du grec moderne: la formation d'une langue*, Parism, l'Asiathèque, 1993, p. 45-83; Robert Browning, *Medieval and Modern Greek*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995 [1969], p. 19-52; Geoffrey C. Horrocks, *Greek: A history of the language and its speakers*, London; New York, Longman, 2010, p. 124-159.

³ Johann B. Ruprecht, *Demeter Darvar. Eine biographische Skizze*, „Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst”, 8 (1815), p. 219-222.

⁴ Despina Loukidou-Mavridou; Ioannis Papadrianos, *Dimitrios Darvaris, sa contribution à l'évolution littéraire bulgare*, în „First Greek-Bulgarian Symposium, Proceedings”, Thessaloniki, 1980, p. 211-213; K. D. Malafandis, *Ο Δημήτριος Ν. Δάρβαρης, η Παιδαγωγική και ο Ηδυσμένος λόγος* [Dimitrios N. Darvaris, pedagogie și *Hedismenos Logos*], în „Η Παιδαγωγική του Νεοελληνικού Διαφωτισμού” [Pedagogia în timpul Iluminismului neogrec], Atena, ed. Poreia, 2001, p. 121-150; Vaso Seirinidou, *The Enlightenments within the Enlightenment Balkan Scholarly Production and Communication in the Habsburg Empire as Seen Through an Early Nineteenth-Century Private Library Catalogue*, în Harald Heppner, Eva Posch, ed., „Encounters in Europe's Southeast: The Habsburg Empire and the Orthodox World in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, Bochum, Winkler, 2012, p. 175-189; *Eadem*, *Το εργαστήριο του Λογίου. Αναγνώσεις, Λόγια παραγωγή και επικοινωνία στην εποχή του Διαφωτισμού μέσα από την ιστορία της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Ν. Δάρβαρη (1757-1823)* / *Reading, Scholarly Production and Communication in the Age of Greek Enlightenment*, Atena, EIE/ISE, 2013: p. 21-52.

limba sa maternă să fi fost varianta neolatină folosită de vlahi, dar, după toate probabilitățile, a crescut într-un mediu multilingv, care în acea perioadă caracteriza familiile negustorilor creștini din Imperiului Otoman⁵. Și-a început studiile la Kleisoura. În curând îl regăsim la Zemun, Novi Sad și, mai ales, la București, unde a urmat cursurile Academiei domnești între 1771 și 1780⁶. Între 1780 și 1784 a frecventat universitățile germane din Halle și Leipzig. Pe la mijlocul anilor 1790, s-a stabilit la Viena, unde a întreprins o vastă activitate editorială. Până la moarte, care a survenit în 1823, a publicat în limba greacă, cu unele titluri și în limba sârbă, peste 30 de lucrări, inclusiv manuale, traduceri și tratate morale cu un caracter mai original. Cărțile sale, fără excepție, au fost subvenționate de frații săi. În 1799 a publicat o traducere, intitulată în limba greacă „Χρυσούν εγκόλπιον”, în traducere „Breviarul de aur”, care reunește, în subtitlu, „Κέβητος Θηβαίου πίναξ και Επικτήτου εγχειρίδιον”, adică „Tabloul lui Cebes Tebanul și Manualul lui Epictet”. Același volum a apărut la aceeași dată și la Buda, în limba sârbă. Volumul vienez, în limba greacă, este analizat în paginile care urmează.

Revenind la perioada de formare a lui Darvaris, frecventarea școlilor slavone din Zemun și Novi Sad i-a adus stăpânirea limbii sârbe, celălalt vehicul lingvistic pe care l-a folosit pentru a-și scrie opera, în afară de greacă⁷. Dar, mai importantă aici este prezența sa printre studenții Academiei din București. În primul rând, se poate spune că la București a dobândit fluența în greaca clasică. Pe de altă parte, dacă Darvaris a intrat în contact cu autorii stoici înainte de plecarea sa pentru a studia la marile universități germane din Halle și Leipzig, atunci la București trebuie datată această primă întâlnire.

La Academia domnească din București, unde limba de predare era greaca, exista și un curriculum în filozofie. Theophilos Corydaleus (1570-1646), filosof aristotelic foarte influent de-a lungul secolului al XVIII-lea, era autorul cel mai adesea predat în școlile grecești⁸, iar academia bucureșteană nu pare să fi fost o excepție⁹. Un fapt, în opinia mea, ar susține totuși presupunerea că „Manualul” lui

⁵ Vaso Seirinidou, *Βαλκάνιοι έμποροι στην αμβουργική μοναρχία. Εθνοτικές ταυτότητες και ερευνητικές αμηχανίες* [Comercianții balcanici din Monarhia Habsburgică. Identități etnice și ambiguități ale cercetării], în Maria A. Stassinopoulou, Maria Christina, „Διασπορά-Δίκτυα-Διαφωτισμός” [Diaspora - Rețele - Iluminism], Atena, EIE/ISE, 2005, p. 53-82.

⁶ Vaso Seirinidou, *Το εργαστήριο του Λογίου...*, p. 21-22; Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 205.

⁷ Ioannis Papadrianos, *The Greeks and the Serbs as an Integrated Society in Zemun during the Eighteenth Century. A Contribution to the History of Greek and Serbian Collaboration in the Spiritual and Cultural Fields*, „Balkan Studies” 24, 2 (1983), p. 570-583 [565-583].

⁸ Paschalis M. Kitromilides, *Enlightenment and Revolution: The Making of Modern Greece*, Cambridge, MA; London: Harvard University Press, 2013, p. 27-29.

⁹ Camariano-Cioran, *op.cit.*, p. 137-145.

Epictet ar fi putut fi studiat la Academie. Este vorba despre prezența în colecțiile Bibliotecii Academiei Române a două manuscrise ale textului, datând din secolul al XVIII-lea¹⁰, lucrări care ar putea proveni de la Academia greacă. Într-adevăr, elenista română Ariadna Camarino pare să fi crezut că cel puțin unul dintre ele, cel care reunește „Caracterele” lui Theophrast și „Manualul” și este datat în 1771¹¹, a fost folosit ca material pentru studiul gramaticii în academia bucureșteană.

Următoarea întâlnire a lui Darvaris, care poate fi considerată și cea mai semnificativă, cu filologia clasică și metoda sa modernă, a avut loc în universitățile din Halle și Leipzig.

Ar trebui amintite acum principalele etape ale (re)descoperirii „Manualului” lui Epictet în Occident.

Dar, înainte de a trece la receptarea sa în Occident, aș dori să clarific un punct făcut evident de colecțiile de manuscrise conservate la București. „Manualul” a cunoscut cel puțin trei versiuni grecești creștinate¹², care au circulat în mediul monahal din Bizanț de-a lungul întregului Ev Mediu. Anumite indicii sugerează o continuitate post-bizantină a acestor adaptări. La București, pe lângă două manuscrise ale „Manualului” din secolul al XVIII-lea (Buc. gr. 645 și Buc. gr. 1030), care, conform examinării lui Gerard Boter¹³, reproduc o ediție tipărită, cea din 1651 editată de Miare¹⁴, există și o copie, contemporană celorlalte (Buc. gr. 655), după adaptarea atribuită Sfântului Nil¹⁵. Evident, cazul necesită o examinare detaliată. Cu toate acestea, putem deja constata complexitatea receptării textului în mediul grecesc în secolul al XVIII-lea.

În Occident, de-a lungul Evului Mediu, textul nu pare să fi circulat¹⁶. Din Renaștere, traducerea latină a „Manualului” realizată de Angelo Poliziano (1479) a fost punctul de referință al textului în cultura occidentală pentru o lungă perioadă de timp¹⁷. Folosind manuscrisele textului păstrate la acea dată la Florența, această ediție integrează perspectiva neoplatonică imprimată textului de comentariul lui

¹⁰ Gerard Boter, *The Encheiridion of Epictetus and its three Christian adaptations: transmission and critical editions*, Leiden, Brill, 1999, p. 77.

¹¹ Camariano-Cioran, *op.cit.*, p. 120.

¹² Boter, *op.cit.*, p. 149-265.

¹³ *Ibidem*, p. 4, 77, 182.

¹⁴ *Epicteti Enchiridion, et Cebetis tabula, graece & latine prioribus editionibus emendatiora & auctiora*; ed. Johannes Daniel Sneedanus; Joannes Maire, Lugduni Batavorum, Ex offic. J. Maire, 1651.

¹⁵ Boter, *op.cit.*, p. 182.

¹⁶ *Idem*, *Epictetus* în V. Brown *et al.* ed., „Catalogus Translationum et Commentariorum”, vol. 9, Washington, DC: Catholic University of America Press, 2011, p. 7 [1-54].

¹⁷ Jill Kraye, *Stoicism in the philosophy of the Italian Renaissance*, în J. Sellars, ed., „Routledge Handbook of the Stoic Tradition”, London; New York, Routledge, 2016, p. 135-139 [133-144].

Simplicius, cunoscut și folosit de Poliziano în traducerea sa¹⁸. În 1561 se impune o nouă traducere latină de autoritate, cea realizată de Hieronymus Wolf, care, în plus, a pregătit și o ediție a textului grecesc¹⁹. Deja din 1529 circulă și *editio princeps* a „Manualului”, publicată de Gregor Haloander la Nürnberg. În 1798 apare prima ediție critică a textului, pregătită de Jean Geoffroy Schweighäuser (Leipzig 1798/9).

Epictet a trezit interes și în mediul teologic. Mă limitez aici să reamintesc observația lui Julien-Eymard d'Angers²⁰, care a sugerat că Ignațiu de Loyola a intrat în contact cu primele ediții tipărite ale lucrărilor lui Epictet înainte de a compune și publica „Exercițiile spirituale” în 1548, deoarece menționează doctrina stoică a „indiferențelor” încă de pe prima pagină. Cazul citat este paradigmatic pentru ecoul operei lui Epictet în scrierile care se află într-un dialog clar cu stoicismul. Fiindcă, dacă este evident faptul că doctrinele importante pentru Epictet, cum sunt cea a „indiferențelor”, menționată deja, sau a destinului, în dialog cu doctrina creștină a predestinării, sau tema libertății absolute a înțelepților, sunt obiectul unui intens interes în mediul teologic și filosofic, pe de altă parte, aceste doctrine nu sunt specifice lui Epictet exclusiv. Ele formează nucleul învățăturilor școlii stoice. Prin urmare, este întotdeauna dificil, în absența trimiterilor la detalii precise ale textului, să identificăm „Manualul” ca sursa directă a acestor ecouri.

Rezonanța textului în gândirea filozofilor ar putea fi reprezentată grafic ca o serie de centre de interes, alternând cu perioade mai puțin deschise stoicismului lui Epictet. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Justus Lipsius (1547-1606), considerat acum la originea neostoicismului, și-a întemeiat doctrina pe Seneca²¹. Un alt neostoic important, Guillaume du Vair (1556-1621), s-a folosit foarte mult de „Manual” în cele trei tratate ale sale, în care resistemmatizează etica neostoică, *La sainte philosophie*, *De la constance* și *La philosophie morale des stoïques*. Este interesant faptul că Julien-Eymard d'Angers, care a studiat prezența lui Epictet în gândirea filozofilor francezi din secolul al XVII-lea, inclusiv René Descartes (1596-1650) și Blaise Pascal (1623-1662), a urmărit întotdeauna impactul acestuia alături de cel avut de Seneca asupra aceluiași gânditori²². Immanuel Kant este

¹⁸ Boter, *Epictetus* ..., p. 29-34; Kraye, *op.cit.*, p. 135-139.

¹⁹ Boter, *Epictetus* ..., p. 40-46.

²⁰ Julien-Eymard d'Angers, *Epictetus*, în „Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique. Doctrine et histoire”, Paris, Editions Beauchesne, 1935-1995, p. 850.

²¹ Jacqueline Lagrée, *Justus Lipsius and Neostoicism*, în J. Sellars, ed., „Routledge Handbook of the Stoic Tradition”, London; New York, Routledge, 2016, p. 160-173.

²² Julien Eymard d'Angers, *Le Stoïcisme, Epictète et Sénèque dans le développement du monde d'après les œuvres de Pascal Rapine de Sainte-Marie, récollet, 1655-1673*, „Collectanea Franciscana”, 23, 1-4 (1953), p. 229-264; *Idem*, *Sénèque, Epictète et le stoïcisme dans l'œuvre d'une humaniste chrétien: Le carme Léon de Saint-Jean, 1600-1671*, „Ephemerides Carmeliticae”, 5, 2 (1951-1954), p. 476-490; *Idem*, *Sénèque, Epictète et le*

interesat de etica stoică în ansamblul său, fără a simți nevoia de a cita lucrări sau autori, ceea ce face dificilă identificarea stoicilor pe care i-a citit și folosit²³. Pe baza cercetărilor lui Max Oehler, filozoful american Martha Nussbaum remarcă faptul că lucrările lui Seneca și Epictet sunt printre cele mai citite și adnotate dintre volumele aflate în biblioteca lui Nietzsche²⁴.

Dar oare aceste dezbateri au putut avea vreo influență asupra lui Darvaris? Au ajuns oare până la el? Cred că da. Însă este puțin probabil ca Darvaris să fi studiat pe larg bibliografia dedicată stoicismului disponibilă la vremea sa. Cel mai probabil, a intrat în contact cu o sinteză a ideilor și tradițiilor pe care le-am prezentat foarte pe scurt mai sus. Pentru a ajunge la sinteza care i-a fost accesibilă, cel mai indicat este să căutăm în edițiile în circulație ale „Manualului”. Edițiile de largă circulație ale textului și, mai precis, prefețele sau scrisorile dedicatorii atașate fiecărui volum reprezentau adesea un fel de *reader's digest*, ce ofereau în format accesibil și concis informațiile promovate pe larg în lucrările specialiștilor, în acest caz teologi, filozofi, filologi etc. Primii scriitori și traducători ai lui Epictet au comentat adesea modul în care doctrina sa se apropia de dogma creștină, având totodată grijă să nu pună semnul egal între etica creștină și cea a lui Epictet. De multe ori, acești editori își dau toată silința să explice că viața ideală a înțeleptului stoic era, de fapt, literalmente inaccesibilă și că cititorii ar trebui să completeze întotdeauna filozofia lui Epictet cu revelația religiei creștine. Cu alte cuvinte, resimțeau ca pe o necesitate corectarea anumitor erori păgâne prezente în „Manual” cu învățăturile Bisericii.

În ceea ce îl privește pe Darvaris, plasarea acestuia în cadrul intelectual de la sfârșitul secolului al XVIII-lea este o întreprindere delicată. Din punct de vedere filologic, a utiliza o traducere a originalului nu pare a mai fi o opțiune posibilă. Într-adevăr, el afirmă în prefață că a consultat mai multe ediții, mai recente și mai vechi²⁵. Am fi preferat ca Darvaris să specifice explicit ce surse a folosit. Pe de altă

---

stoïcisme dans l'oeuvre de René Descartes, „Revue de théologie et de philosophie” (1956) p. 169-196.

²³ José Torralba; Daniel Doyle, *Kant and Stoic Ethics*, în J. Sellars, ed., „Routledge Handbook of the Stoic Tradition”, London; New York, Routledge, 2016, p. 270-284.

²⁴ Martha Nussbaum, *The Therapy of Desire: Theory and Practice in Hellenistic Ethics*, Princeton, Princeton University Press, 1994, p. 149, nota 35; Michael Ure, *Stoicism in nineteenth-century German philosophy*, în J. Sellars, ed., „Routledge Handbook of the Stoic Tradition”, London; New York, Routledge, 2016, p. 287-302.

²⁵ Χρυσούν εγκόλπιον: ἦτοι Κέβητος Θηβαίου πίναξ καὶ Επικτήτου ἐχειρίδιον. Μεταφρασθέντα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς κοινοτέραν Διάλεκτον μετὰ τινῶν Σημειωμάτων. οἰς ἐν τέλει προσετέθη καὶ Σχεδιάσμα περί των Καθηκόντων των πιστευόντων Θεῖαν Πρόνοιαν ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως του ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας καὶ ἐκδοθέντα ὑπὸ του τιμωτ. ἀγαδέλφου αὐτοῦ Ἰωάννου Νικολάου του Δαρβάρεως, Ἐν Βιέννῃ τῆς Αουστρίας 1799. [Breviarul de aur sau Tabloul lui Cebes din Teba și Manualul lui Epictet, tradus din greacă în dialectul mai comun printre noi cu unele însemnări, căroră

parte, ceea ce regăsim la el este respectul verbalizat pentru prototip²⁶. Prin urmare, a folosit una dintre edițiile tipărite ale „Manualului” care se aflau în circulație la vremea respectivă, cel mai probabil în original, în limba greacă veche. Aproape cu siguranță, nu a apucat să consulte ediția lui Schweighäuser, publicată doar cu un an înainte de traducerea sa. Este posibil să fi consultat una dintre edițiile lui Wolf, dar, în starea actuală a cercetării, înclin să cred că a folosit una dintre numeroasele ediții Maire, disponibile pe scară largă și aflate și în colecțiile publice vieneze. În plus, trebuie să fi recurs la o ediție care respecta structura din „Engolpion” (Breviar). Avea nevoie de o ediție care să combine cele două texte, „Tabloul” și „Manualul”, de preferință destul de accesibilă, iar cele ale lui Maire îmi par și din acest punct de vedere a fi candidatul ideal. De asemenea, sunt sceptică în ceea ce privește afirmația lui Darvaris de a fi utilizat mai multe ediții. Examinarea detaliată a traducerii urmează să clarifice aceste aspecte.

În ceea ce privește poziția sa față de conținutul „Manualului”, este sigur că Darvaris considera utilă extinderea accesului la această lucrare. Insistă asupra faptului că ambele texte sunt puse la dispoziția publicului elenofon într-o formă actualizată, într-o limbă mai apropiată de cea vorbită. Mai mult, efortul de actualizare, în care constă de fapt traducerea sa, trebuie înțeles ca expresia unei intenții de divulgare:

„Tabloul” lui Cebes și „Manualul” lui Epictet întotdeauna mi s-au părut demne de a fi traduse/redate (na metafrasthosin) în limba noastră simplificată (tin aplin imon dialecton) și să fie tipărite pentru utilitatea publică. Deoarece conțin multe învățături utile (epofelis) și benefice (sotiriodis)²⁷.

În a doua prefață, care precedă „Manualul”, Darvaris își exprimă încă o dată rezervele cu privire la mesajul textului. Începe prin a expune doctrinele utile:

Etica stoicilor avea acest avantaj, care o particularizează, că transmitea într-un mod foarte metodic și sistematic învățătura privind Îndatoririle, Virtuțile și altele de același fel, despre legi și buna guvernare. În plus, transmitea mai multe învățături despre suprimarea pasiunilor și a dorințelor, despre detașarea de bunurile externe, pentru ușurarea suferințelor vieții, pentru cultivarea înțelepciunii și exercitarea virtuții, în care se regăsește fericire autentică a ființei umane. [...] Dar Etica Stoică nu este

---

le-a fost adăugată la final o schiță despre îndatoririle credincioșilor în Pronia lui Dumnezeu de către Dimitrios Nicolaos Darvaris din Kleisura Macedoniei, și publicat de către cinstia sa, fratele acestuia, Ioanis Nicolaos Darvaris, la Viena, în Austria, 1799], p. VIII.

²⁶ *Ibidem*, p. IX.

²⁷ *Ibidem*, p. I (traducerea din neogreacă a autoarei).

*întotdeauna identică cu Etica Creștină, deoarece aceasta cunoaște alte valori și presupune o altă finalitate*²⁸.

Apoi continuă cu un avertisment privind imaginea înțeleptului stoic, un *aniparcton on*, ființă inexistentă, care își avea ființarea, *to ine*, și existența, *tin iparxin*, doar în concepția stoicilor Antichității, *is tin idean ton*.

Aici se vede legătura cu tradiția occidentală pe care am amintit-o la începutul acestui studiu. De asemenea, aceasta este dovada că receptarea lui Epictet și a „Manualului” său în cultura occidentală a ajuns în paginile lui Darvaris prin intermediarul locurilor comune incluse în prefețele de la edițiile textului.

În concluzie, în studiul de față mi-am propus să refac parcursurile intelectuale pe care le-a urmat Dimitrios Darvaris și care l-au dus la traducerea și publicarea „Manualului” lui Epictet. În cursul acestei anchete am putut observa, în primul rând, că nu se poate vorbi cu adevărat despre o familiarizare timpurie a lui Darvaris cu „Manualul”, care să se fi petrecut în școlile grecești ale Imperiului Otoman. Odată ce această ipoteză a fost respinsă, am constatat, de asemenea, că prefața nu păstrează urme directe ale dezbaterilor din cercurile teologice sau filozofice occidentale. Mai mult decât atât, la acea vreme, în secolele XVI-XVIII, Epictet este doar în mod excepțional singurul obiect al reflecțiilor în aceste cercuri intelectuale. Pe de altă parte, comparația cu textele introductive ce însoțeau edițiile pentru publicul larg ale „Manualului” a oferit rezultate satisfăcătoare. Pentru a realiza ediția sa, este foarte probabil ca Darvaris să fi recurs la o ediție de largă circulație, care alături de „Tabloul” lui Cebes și, respectiv, „Manualul” lui Epictet. În viitor, o continuare a acestui studiu, bazată pe analiza traducerii, va oferi clarificări cu privire la ediția folosită de Darvaris.

---

²⁸ *Ibidem*, p. 71-72 (traducerea din neogreacă a autoarei).